

Департамент культури, молоді та спорту
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські старожитності

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№1 (5) січень-березень
2020р.

НАШІ ЮВІЛЕЇ ТА ВАЖЛИВІ ПОДІЇ В 2020 РОЦІ

1 травня 2020 року виповнюється 100 років від дня заснування краєзнавчого музею. В 1990 році він на правах відділу ввійшов до складу заповідника. Краєзнавчий музей – один з найстаріших музейних закладів Чернігівщини. В рамках відзначення ювілейної дати 14 травня будуть проведені науково-популярні читання «Розвиток музеїної справи Північного Лівобережжя» та урочисті заходи.

6 червня відбудуться науково-популярні читання «Нетлінне «Слово...» та виїзна секція Вісімнадцятої Міжнародної конференції «Церква-наука-суспільство: питання взаємодії», присвячена пам'яті митрополита Євгенія (Болховітінова).

12 липня, вперше у Новгороді-Сіверському, буде проведений Фестиваль археології та древніх ремесел «ARHEOLOGICAL-FEST», за підтримки керівництва міської ради, районної державної адміністрації та ГО «Ніжинське археологічне товариство при НДУ ім. М. Гоголя».

3 вересня – 30 років від дня заснування Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім».

12 вересня – 8-мі історико-генеалогічні читання «Родові таємниці Сіверянського краю».

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

14 травня 2020 року у краєзнавчому відділі музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» відбудуться науково-популярні читання «Розвиток музеїної справи Північного Лівобережжя», присвячені 100-річчю заснування краєзнавчого музею. З тематичними напрямками читань та умовами участі можна ознайомитися на сайті музею <http://ns-slovo.org.ua>

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ

(квітень-червень)

2 квітня 1151р. – народився князь Ігор Святославович головний герой «Слова о полку Ігоревім»

11 квітня – Міжнародний день визволення в'язнів нацистських концтаборів

18 квітня – День пам'яток історії та культури

23 квітня – 835-річчя виходу у похід на половців князя Ігоря Святославовича

26 квітня – День пам'яті Чорнобильської трагедії

26 квітня – 130 років від дня народження Миколи Зерова (1890–1937), поета, критика, перекладача, літературознавця, педагога.

1 травня – 100 років від дня заснування Новгород-Сіверського краєзнавчого музею

8 травня – День пам'яті та примирення

9 травня – День Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні

17 травня – День пам'яті жертв політичних репресій

18 травня – Міжнародний день музеїв

21 травня – Всесвітній день вишиванки

22 травня – 110 років від дня народження Григорія Логвина (1910–2001), мистецтвознавця, архітектора, аквареліста.

24 травня – День слов'янської писемності і культури

22 червня – День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні

28 червня – День Конституції України

ХРАНИТЕЛЬ ІСТОРІЇ

Ніна Авдієнко,
завідувачка краєзнавчим відділом музею

Новгород-Сіверський історико-краєзнавчий музей – один з найстаріших музеїв Чернігівщини. За час існування пройшов нелегкий шлях свого становлення і розвитку. Перші ґрутовні відомості про Новгород-Сіверщину дали «Описи Новгород-Сіверського намісництва», які укладалися за урядовою програмою в 1779- 1781 та в 1784-1786 роках. Вони дали поштовх до зародження інтересу спочатку до краєзнавства, а згодом і до музеїної справи. З'являються праці місцевих авторів про історію міста - священика Покровської церкви Андрія Пригари «Особое или топографическое описание города губернского Новгорода-Северского 1786г.», директора головного народного училища І.І.Халанського «Топографическое описание Новгорода-Северского», старшого вчителя математики чоловічої гімназії І.М.Сбітнєва «Новгород-Сіверський». В 1899 р. побачив світ нарис М. Рклицького «Город Новгород-Северский, его прошлое и настоящее». Цікавилися минувшиною краю представники відомих на Новгород-Сіверщині родин – Туманських, Ханенків, Судієнків, і, особливо, один з них – Михайло Йосипович Судієнко – історик і гро-мадський діяч, голова Київської Археографічної комісії та ін. Колекції старожитностей і художніх творів родини Судієнків і стали основою при створенні художньо-історичного музею міста, який почав функціонувати з травня 1920р. Рішення про його відкриття приймалося на засіданні повітового відділу народної освіти. Першим завідувачем став Степан Антонович Гапеєв (1890-1950) – історик за покликанням, активний учасник краєзнавчого руху в 1920-30-х рр., який доклав багато зусиль для розвитку музеїної справи міста.

Перші роки існування музею були досить складними. Не вистачало коштів на його утримання, мінялося місце розташування. Існувала думка, що спочатку він розміщувався в приватному будинку місцевих краєзнавців Абрамових. Дослідники пов'язували це ім'я з Іваном Спиридоновичем Абрамовим(1874-1960) – уродженцем містечка Вороніж, що на Сумщині,- фольклористом, педагогом, археологом, який утримував музей на власні кошти та пожертви. Але відомо, що І.С. Абрамов з 1900 по 1933 рр. проживав в Санкт-Петербурзі і займався викладацькою діяльністю. За цей час став членом Археологічного (1909р.) та Російського (Імператорського) Географічного (1914р.) товариств. В 1920 –х роках родина Абрамових утримувала музей історії місцевого краю у себе на квартирі і на особисті кошти в рідному містечку, і факт існування музею в Новгороді-Сіверському саме у них викликає сумніви. Архівні документи тих років дають в певній мірі змогу стверджувати, що музей було розміщено в будинку місцевого купця Файнберга по вулиці Козацькій (сучасна друкарня).

На момент заснування музейний фонд складав понад тисячу експонатів і мав три відділи: археологічний, художній і церковної старовини. Діяльність музею в перші місяці існування була направлена на виявлення предметів, які мали

художню цінність, їх опрацювання і розміщення, то ж для відвідувачів був закритий. Робилася спроба відкрити кілька секцій, в т.ч., по охороні пам'яток старовини, але за відсутністю компетентних фахівців вона не здійснилася. Гостро стояли питання коштів і опалювання приміщення. Були випадки, коли кошти для музею повітovim відділом народосвіти не виділялися зовсім. В будинку Файнберга музей проіснував недовго. Не маючи коштів на утримання, в квітні 1922 р. колегія відділу народосвіти приймає рішення про об'єднання його з педагогічним музеєм, який існував при семирічній школі в будинку колишньої чоловічої гімназії.

«Протокол № 9 заседания коллегии Новгород-Северского УОНО от 6 апреля 1922г. Порядок дня: О художественном музее при УОНО. Слушали: О художественном музее, помещающемся в д.Файнберга. Постановили: признать необходимым ликвидировать музей, как самостоятельное учреждение, передав все имущество в педагогический музей на предмет создания особого отдела при нем. Зав. музеем т. Гапеева освободить от должности с 10.04 с.г. Просьба члена коллегии т.Кононенко и зав. Уполномоченным т.Левина позаботиться о перевозке музея, воспользовавшись подводами из детдомов.»

Значну роль у становленні музеїної установи зіграв голова Чернігівського губернського музею В.Шугаєвський, який в жовтні 1922 р., перебуваючи у відрядженні, проводив обстеження Спасо-Преображенського монастиря на можливість його реставрації та місцевих культових споруд для відбору історико-художніх цінностей для колекції губернського і місцевого художнього музеїв, проведення огляду останнього і ,по можливості, сприяння в налагодженні його діяльності. Він був проінформований завідующим повітовим відділом народної освіти А.Лосиком в катастрофічній відсутності коштів на утримання музею, що позначилось на його роботі та охороні музеїв цінностей. Шугаєвський висловив своє бачення виходу зі складної ситуації – зберегти і, по можливості популяризувати те, що вже є, і намагатися поповнювати музеїні фонди . Гнітуче враження справила на нього експозиція перевезеного музею: «... Педагогический музей занимает большую залу и смежную комнату в мужской гимназии. В одном углу залы расставлены временно – и потому совершенно беспорядочно – картины и гравюры, а под столами лежат фарфоровые изделия. Картины в большинстве копии, как это значится на привешенных к ним еще прежними владельцами табличках, но копии исполненные небезызвестными художниками. Есть, впрочем, и оригиналы, например, очень хорошая вещь немецкого художника Фогеля (изображена девочка лет пяти-семи). Обращают на себя внимание 2 хороших старинных портрета: один изображает мужчину в костюме эпохи Павла I, другой – молодого человека 20-30 годов XIX в. Гравюры, в большинстве французские и английские XVIII-XIX вв., черные, лишь одна цветная (английская); среди них есть очень хорошие вещи. Общее количество картин и гравюр – 35-40 екз. Фарфоровые изделия – все тарелки, блюда и крышки от суповых ваз. Больше половины – фарфор императорского завода екатерининского времени (с соответствующим клеймом). Остальные предметы разнообразных фабрик: Миклашевского, Межигорской (фаянс), Веджвуд, Одесской (с видами Бахчисарай), английских фабрик без клейма и т.д. Такой состав экспонатов дает пока возможность говорить лишь о «музейной ячейке» в Новгороде-Се-

верском, а не о музее; но и то, что есть, может уже служить основой для культурно-просветительских бесед во время школьных, например, экскурсий...» Для пополнения коллекций Шугаевский запропонував Гапееву перенести до музею відібрані ним церковні ікони, а А.Лосику – знайти можливість розмістити музей хоча б в окремій кімнаті. Сам Гапеев про перші роки існування музею писав: « За перших часів існування музея терпів крайню нужду, становище було неміцне, установа здавалася нежиттєвою; для Новгорода-Сіверського музей був явищем новим. Але музей виконував свої завдання, збирав усе, що випливало в добу революції вартого з художньо-історичного боку». Можливо, інспекція Шугаєвського дала поштовх до подальшого розвитку музею. В травні 1924 р., звітуючи про стан музею, Гапеев вказує на наявність вже двох кімнат та кількість експонатів у відділах: художньо-історичному – 189, церковному – 111, педагогічному – 630, за 1923 р. відбулося 19 екскурсій, які відвідало 324 особи і 389 осіб відвідали окремо. При музеї існувала і бібліотека. В 1925 р. музей поповнився новими надходженнями з маєтку с. Воздвиженське поміщика М.М. Неплюєва – богослова, педагога і гро-мадського діяча. Оцінюючи надходження, Гапеев вказував: «... по археологии – находка из кургана близ с. Радичева Новгород-Сіверской округи (2 фибулы, цепочка и пластинка У-У вв.). Церковный отдел – большая святыльная серебряная чаша 1718 г., большое блюдо серебряное с чеканкой 1716 г., старинной формы восьмиконечный нагрудный крест, грамота и 37 писем Екатерины II из собрания Неплюева». Відвідала в ці роки музей і Є.Спаська – мистецтвознавець і музейник, яка, оцінюючи експозицію, зазначала: « Экспонатов немного, но подобраны они и размещены умно и со вкусом, делающим честь заведующему – художнику Гапееву. Обращают на себя внимание Судиенковские «Волокитинские сервисы» и то, что было приготовлено к приезду Екатерины. Есть ценные ризы, иконы, оружие, картины, старые книги». З роками становище музею значно покращилося. Сам Гапеев про цей період писав: «... Теперь музей завоевав собі належне місце, міститься він у гарному помешканні й забезпечений паливом. Однідіють музей достатньо». Можна припустити, що в будинку школи музей проіснував майже до кінця 20-х років.

В 1929 р. Постановою РНК УСРР від 19 квітня колишній Новгород-Сіверський чоловічий монастир оголошено державним історико-культурним заповідником всеукраїнського значення, очолити який було запропоновано С.Гапееву.

Того ж року сюди, в окрему будівлю – колишню духовну семінарію – було переведено і музей, який знаходився тут до початку нацистської окупації міста в вересні 1941 р. Для дослідження і вивчення історії Сіверщини, її культурного надбання при музеї Гапеев створив краєзнавчий гурток, який займався пам'яткохороною діяльністю – виявленням і обстеженням пам'яток історії і культури і взяттям їх під охорону, проводив етнографічні експедиції, приймав участь у археологічних розвідках та дослідженнях, пропагував історію краю. На той час архітектурний заповідник і краєзнавчий музей в ньому були науково-освітнім, культурним і краєзnavчим осередком міста.

Складними для розвитку музею виявилися 1930-ті роки. На їх початку в музеї відбулися перевірки, результатом яких стало рішення про невідповідність експозиції музею ідеологічному напрямку висвітлення ідей марксизму-ленинізма і розбудови соціалістичного господарства. Гапеев був звинувачений шкідництві і звільнений з посади «як соціально ворожий елемент». Разом з ним позбулися посади і інші співробітники музею. В березні 1938 р. Гапеев був заарештований вдруге знову ж таки за звинуваченнями в антирадянській діяльності і в зв'язках з колишніми есерами та білогвардійцями. Але через рік за відсутністю доказів звільнений. Посаду директора музею в ці роки займали інші співробітники.

З початком нацистської окупації музей був пограбований і припинив своє існування. Де поділися багаті музейні фонди, невідомо.

Далі буде

Будинок Файнберга

В минулому році нами була розпочата акція «Подаруй музею експонат», яка і наразі триває. Дякуємо небайдужим мешканцям міста, які відгукнулися і наше зібрання поповнилося новими надходженнями. Окрема подяка жителю Києва Захаркіну Степану Анатолійовичу. Він подарував музею книги, брошури та статті, які походять з бібліотек українського літературознавця, бібліографа О.А. Назаревського та історика, археолога, перекладача і дослідника «Слова о полку Ігоревім» Л.Є. Махновця. Книги мають дарчі підписи авторів. Новим для нас виявився віршований переклад Віталія Удовіченка «Слово про похід Ігорів», що був надрукований у 1997 році в Полтаві.

НАЙВИЩИЙ ЗДОБУТОК ПОЕТИЧНОГО ОСВОЄННЯ «СЛОВА...» українською мовою

Олена Бунак
старший науковий
співробітник відділу
давньоруської
літератури

19 березня виповнюється 125 років з дня народження відомого українського поета Максима Тадейовича Рильського. Майже за шістдесят років своєї творчої літературної діяльності та за значенням свого художнього внеску М.Рильський посів одне з перших місць серед українських поетів.

Син відомого етнографа, публіциста та громадського діяча Тадея Рильського та простої селянки із с. Романівка на Житомирщині, увібрав найкращі риси своїх батьків. Він виріс в оточенні видатних представників київської інтелігенції - Лисенків, Старицьких, Косачів, Ревуцьких, серед книжок, музики, мистецтва, з одного боку, і романівських краєвидів та сільського оточення - з іншого. У сім років написав перший вірш, а 1910 р. вийшла дебютна збірка «На білих островах». Згодом вийшла друга, третя...

Події громадянської війни не дозволили здобути повну університетську освіту, довелось вчителювати у сільських початкових школах, а в 1923 році Рильський переїздить до Києва, де невдовзі здобуває гучне літературне ім'я. М. Рильський належав до «неокласиків», яких переслідувалася офіційна критика за декадентство і відірваність від сучасних потреб соціалістичного життя. У 1931 році він був заарештований та близько шести місяців провів у в'язниці. Під загрозою фізичного знищення поет був змушений піти на компроміс. Збірка Рильського «Знак тезезів» (1932 р.) – яскравий приклад лояльності автора до правлячого режиму.

У творчому житті Максима Рильського було багато злетів і падінь. Він був неперевершеним поетом-ліриком, віртуозним перекладачем з французької, польської та російської, які досконало знов. Великий творчий досвід і енциклопедичні знання Рильського лягли в основу праці «Проблеми художнього перекладу», яка вийшла у 1962 році.

Особливе місце в творчій біографії Максима Тадейовича займає видатна давньоруська поема «Слово о полку Ігоревім», яка стала джерелом багатьох праць та натхнення поета. Вона стала невід'ємною частиною поетичного світу письменника, він осягнув її як поет, перекладач та вчений. У 1938 році, коли радянська влада урочисто відзначала 750-літній ювілей «Слова о полку Ігоревім», в пресі з'явилися окремі частини здійсненого ним перекладу пам'ятки. В 1939 році віршований переклад був опублікований повністю, а в 1952 році вийшов у переробленому вигляді. Переклад зроблено безримованим віршем з урахуванням особливостей ритміки твору. Дуже близько до оригіналу Рильський переклав «Плач Ярославни», не намагаючись стилізувати його під народну пісню. У своїх філологічних працях письменник відмітив існування «словесно-пісенної традиції», взірцем якої є «Слово...». Поет, наділений винятково тонким художнім

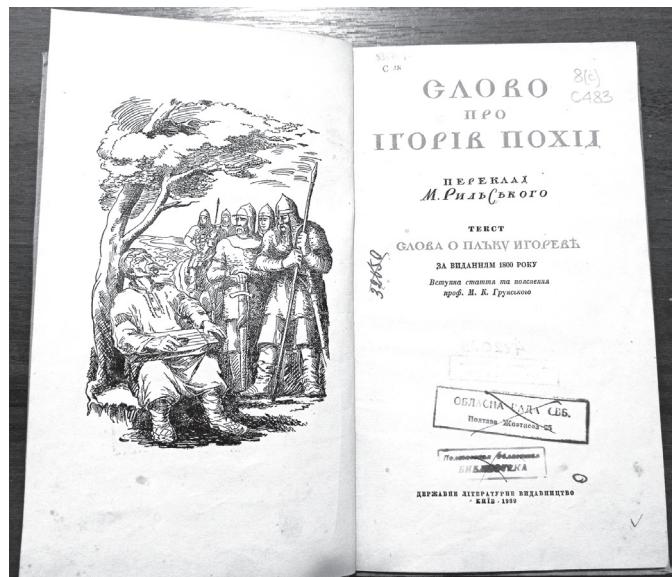
чуттям дуже уважно поставився до староруського оригіналу, до всіх його ідейно-мистецьких особливостей і відтворив їх з великою точністю і з мудрою простотою. Саме переклад Максима Рильського та великого Кобзаря Т.Г. Шевченка вивчають за шкільною програмою.

Образи, ідеї, сюжети «Слова» вплинули на літературну творчість Максима Рильського. В його поезії є чимало місць, які так чи інакше пов'язані зі «Словом...»: «Чумаки» (1923 р.), «Сіно» (1927 р.), «Любов» (1936-1940 рр.) тощо. Праця над перекладом дала можливість ще більше поринути в художній світ пам'ятки. Він згадує безталанного Ігоря у «Чернігівських сонетах», присвячує йому один із своїх шедеврів - поетичну варіацію «Свиснув Овлур за рікою...».

В тяжкі часи Другої світової війни М.Рильський написав славнозвісне «Слово про рідну матір». Заклик «Слова...» боронити рідну землю громовою луною протиковісся по неօсяжних просторах СРСР. Текст щедро інкрустовано старослов'янізмами, навіть назва співпадає. «Словом...» називають твори ораторського жанру з повчальним змістом.

Повоєнні десятиліття в житті поета - це і безжалільна неправедлива критика, і відкрите політичне гоніння, і високе творче піднесення. Поетичні збірки середини 1950-х років, серед яких «Троянди й виноград», «Далекі небосхили», «Голосіївська осінь», гідно вивершують творчу біографію Максима Рильського. Йому належать понад 40 збірок віршів, праці з фольклористики, мистецтвознавства, мовознавства, теорії перекладу тощо. Рильського обрано академіком АН УРСР (1943 р.) та АН СРСР (1958 р.), він активний учасник громадсько-політичного життя. Був головою Спілки письменників України, обирається депутатом парламенту, очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН СРСР, неодноразово нагороджувався високими урядовими нагородами. А перш за все, Максим Рильський був простою, щирою, працелюбною людиною, яка своєю творчістю високо підняла культуру українського слова.

Помер Максим Рильський 24 липня 1964 року, похований на Байковому кладовищі в Києві.

Цією публікацією розпочинаємо серію статей про дерев'яні церкви Новгород-Сіверщини досліджені С.А. Таранушенком. Багато з них не збереглися, тому інформація про них, сподіваємось, буде цікава для широкого загалу. Текст подаємо мовою оригіналу.

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЦЕРКВА МИКОЛІ

Точні дати побудови церкви не маємо. Під одним з намісних образів іконостасу читаємо напис: «Сооружен коштом пана сотника Стефана Судієнка в 1764р.» Отже, збудовано церкву не пізніш початку 60-х років XVIII ст. Нічого не знаємо ми і про рестарації пам'ятки, хоч обидва бокові вівтарики і присінки з ганками і портиками з'явилися згодом, можливо в 1820р., коли в церкві переводили ремонт.

Церква Миколи стоїть на краєчку високого плато, що мисом вдається і крутими схилами спускається в придеснянську долину. Повз церкву проходить дорога, що спускається до пристані на Десні. З цвинтаря відкриваються простори деснянської пойми, луки, по яких примхливою стрічкою в'ється Десна. Майстер цінив красу місцевості і збудував церкву, що справді оздобила природний краєвид, органічно «вписалася» в нього. Вона вабить своїм виглядом кожного, хто підіймається крутими схилами від Десни до міста. М'яка лагідна стрункість її, вишуканість ліній силуету, простота і ясність пропорцій, злагоджена логічність компонентів будови – такі характерні риси її зовнішнього вигляду. Вони особливо вражають, коли розглядає церкву з заходу від Десни.

Церква одноверха, хрещата в плані, без виділення центрального зрубу. Центральна дільниця нашої пам'ятки має в інтер'єрі особливість, якої в інших пам'ятках нам спостерігати не доводилося: чотиригранний зруб стін дільниці спочатку переходить у шестигранник в західній частині на висоті, на якій завершуються зруби стін бабинця (на висоті =1/2 довжини плану дільниці). В південно-західній і північно-західній гранях зрубу стін прорізано по одному вікну. В східній же частині шестигранний зруб стін центру переходить у восьмигранник значно вище, трохи не на межі з заломом. Східні кути зрубу стін центру лише верхніми 4 брусами переходят у восьмигранник. Цей перехід позначають 2 короткі різьблені ригелі: перший являє собою початок південно-східної (чи північно-східної) грані; другий ригель заложено перед цією короткою гранню на межі зрубу стін і першого залому.

Перший залом, на вигляд стрімкий, переводить об'єм зрубу стін центральної дільниці в інтер'єр в розлогий, яскраво освітлений 4 вікнами помірної висоти восьмерик. Внизу вгорі восьмерика заложено по одному сволоку (нижній помережаний різьбою) в напрямку схід-захід. Енергійно засклеплений другий восьмерик різко звужує об'єм верху і переходить в зовсім невеликий за об'ємом, високий (на вигляд), тягнутих пропорцій, стрункий і яскраво освітлений ліхтар, перекритий плоским плафоном.

Вікна в зрубах стін усіх дільниць заложено на висоті = $\frac{1}{4}$ довжини плану бабинця. Вікна в південно-західній та північно-західній гранях зрубу стін центральної дільниці заложено на висоті = довжині плану дільниці. Вікна в восьмерику заложено над верхнім вінцем зрубу стін на висоті = $\frac{1}{2}$ довжини восьмерика, або $\frac{1}{4}$ ширини плану дільниці. На такій же висоті над верхнім вінцем восьмерика заложено вікна в ліхтарі.

Четверики зрубу стін бабинця і вівтаря перекрито в інтер'єрі плоскою стелею, насланою по двох навхрест положених, помережаних різьбою сволоках. Четверики зрубів стін південного і північного рукавів завершуються стрімкими стіжкової форми восьмигранними заломами. Зверху заломи перекриває плоска стеля-плафон у вигляді витягнутого по лінії південь-північ восьмигранника.

Зовні бабинець, вівтар, південний і північний рукави перекріті двоспадистими дахами з маленькими «димничками» на торцах. Над бабинцем дах дещо нижчий і менш крутій.

Об'єм зрубу стін центральної дільниці зовні м'якохилястим дахом першого залома переходить у восьмерик спокійних пропорцій (висота його помітно менше довжини). Дах над другим заломом також м'якохилястого контуру – переходить у «кубічний» за пропорціями світловий ліхтар. Завершують дільницю грушоподібна з відливом глава, маленький глухий ліхтарик і кулька з хрестом.

Вихідний розмір для побудови плану – ширина центральної дільниці. Центральна дільниця – чотирикутник; довжина його – апофема рівностороннього трикутника з стороною = повній ширині. Бабинець – квадрат, сторона його = ширині центру. Вівтар – чотиригранник; ширина його = ширині центру, а довжина – апофема рівностороннього трикутника з стороною = повній ширині. Південний і північний рукави – чотирикутники; їх довжина дорівнює довжині центру, а ширина – апофема трикутника з стороною = довжині центру.

Зруби стін вівтаря, бабинця і південного та північного рукавів – невисокі, їх висота менша довжині плану і дорівнює половині діагоналі плану бабинця. Зруб стін центральної дільниці – високий; він вдвое вищий за зруби стін вівтаря й бабинця. Висота зрубу стін центру дорівнює діагоналі плану дільниці. При складанні на землі східної і західної граней залому використовувався шаблон, у якого основа – довжина зрубу стін дільниці (вгорі), верхня грань = $\frac{1}{2}$ ширини плану дільниці, а висота = $\frac{1}{4}$ повної довжини плану дільниці; висота першого залому і зрубу стін разом дорівнюють діагоналі плану бабинця.

Довжина восьмерика = $\frac{1}{2}$ ширини плану дільниці, а висота восьмерика і першого залому разом = $\frac{1}{2}$ діагоналі плану центру. Висота центральної дільниці до початку другого залому = повній довжині плану центру і вівтаря, взятих разом.

Грані другого залому засклеплені під кутом в 65° (тобто для складання зрубу другого залому майстер використав як шаблон нижню частину трикутника, у якого висота = основі). Заготовлюючи на землі зруб другого залому (східну і західну грані), майстер використав шаблон трапецію, в якої основа – довжина восьмерика (вгорі), верхня грань = $\frac{1}{2}$ основи, висота також = $\frac{1}{2}$ основи і дорівнює висоті першого залому. У ліхтаря довжина і висота = $\frac{1}{2}$ довжини восьмерика. Внутрішня висота центральної дільниці дорівнює сумі діагоналі і повної ширини плану дільниці.

Підготувала до друку Олена Радченко

МУЧЕНИЦЬКИЙ ШЛЯХ ДО АВТОКЕФАЛІЇ

До 270 - річчя з дня народження Варлаама Шишацького

**Світлана
Темгеневська,**
науковий співробітник
відділу фондів.

Серед історичних постатей, пов'язаних з Новгородом-Сіверським, по праву можна пишатись першим ректором Переяславського колегіуму та Новгород-Сіверської семінарії єпископом Володимирським і Житомирським, архієпископом Могильовським і Вітебським - Шишацьким Григорієм Степановичем, чернече ім'я Варлаам.

Народився Григорій Степанович 12 березня 1750 р. в містечку Шишаки Миргородського повіту Полтавської губернії в сім'ї паламарчука Спасо-Преображенської церкви Степана Шишацького.

Початкову освіту Григорій зміг отримати вдома від батька, а також в парафіяльній школі. Навчався у Переяславській духовній семінарії й Київській духовній академії, після закінчення якої був посланий «для подальшого удосконалення в науках» до Риму. Але в Італії у той час відбувалися воєнні дії, то доїхати до Риму не вдалося.

Повернувшись на батьківщину, Григорій Степанович присвятив себе викладацькій і науковій праці. На жаль, до нас не дійшли його праці, проповіді в силу тих історичних обставин, які на той час склалися на наших землях у православній церкві.

У 26 років Шишацький звернувся до правлячого Переяславського єпископа Іларіона Кондратковського з проханням про прийняття чернецтва. Саме він його звершив з наданням чернечого імені Варлаам та сану ігумена Мошногірського Вознесенського монастиря. Але хвороба завадила його подальшій праці у цій обителі. У 1779 році попросився «на спочинок» у Переяславський Михайлівський монастир, де був його ігуменом і одночасно префектом та ректором Переяславського колегіуму.

У серпні 1785 р. було ліквідовано Переяславсько-Бориспільську єпархію. Значна частина її увійшла до новствореної Новгород-Сіверської єпархії. Шишацький разом з єпископом

Іларіоном Кондратковським переїхав до Новгорода-Сіверського. Тут він стає першим ректором семінарії, переведеної з Переяслава, звідкіля перейшла також і частина її вихованців і викладачів, і ігуменом Макошинського Миколаївського монастиря (тепер Менського р-ну Чернігівської обл.) до 1787 р. Саме завдяки ректору, семінарія перетворилася на важливий духовний навчальний заклад північно-східної України, а монастир Спасо-Преображенський, в якому вона розміщувалась, залишився важливим осередком українського православ'я.

Шишацький увійшов до кола інтелектуалів-патріотів. Це були відомі громадсько-політичні і культурні діячі Гетьманщини, щиро віддані ідеї відродження української державності і культури. В цьому колі талановитий ректор посів одне з поважних місць. Саме тут зміцніла національна свідомість і бажання Шишацького боротись за відродження української церкви й держави.

Згодом його призначено керувати Віленським Святодухівським монастирем. Тут він опинився в центрі польсько-російських змагань за православну церкву в Литві і Білорусі. Ряд постанов польського сейму, спрямованих проти православної церкви й вимоги до православного духовенства скласти присягу на вірність польському королю викликали супротив Шишацького. У 1789 р. він виїздив до архієпископа Г. Кониського в Мінськ, а згодом у Могильов. Саме в цей час у нього виникає ідея про автокефальну православну церкву, незалежну від Москви й Польщі під зверхністю Константинопольського патріарха. Шишацького підтримало духовенство Правобережної України і Білорусі. Росії це було не до вподоби.

З початком війни двох імперій у червні 1812 р. владика Варлаам архієпископ Могильовський і Вітебський та вся консисторія єпархії зустріли французькі війська як визволителів. Шишацький в кафедральному соборі присягнув на вірність Наполеону разом з усім духовенством. Московський уряд жорстоко покарав Шишацького. Після віdstупу французької армії його віддано до суду і позбавлено священства та ордена св. Анни I ступеня. У Троїцькому кафедральному соборі архієпископ Чернігівський і Ні-

жинський Михайло Десницький (улюблений учень Варлаама) за указом Синоду позбавив Шишацького сану з залишенням при ньому лише монашества і з визначенням його на вакансію простого ченця.

Після цього владику-мученика заспали на довічне ув'язнення до Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря, близького йому здавна. Він користувався великою пошаною серед вчителів, новгород-сіверської інтелігенції. Багато чого можна було навчитись у архіпастиря, і не тільки тому, що у його великій бібліотеці були книжки, яких не мала навіть бібліотека Петербурзької Духовної академії (згодом вони дісталися їй). Саме з кола його молодих новгород-сіверських друзів вийшла перша друкована звітка про «Історію Русів» (публікація вчителя Новгород-Сіверської гімназії І. Сбитнева в «Українському журналі» 1825р.).

Загнаний у вогку і темну келію, яка знаходилась в підвальній частині дзвіниці, владика поступово втрачав фізичні сили, але духом залишався незламним. Губив зір, незабаром осліп цілковито. Деякі вчителі ходили до нього на читання, яке він слухав по декілька годин, а щоб міг прогулюватись, протягнули мотузку між корпусом і храмом. У вересні 1821 року скінчилися земні дороги преподобного Варлаама, який зробив рішучий крок на шляху до автокефалії. Поховали Владику на території Спасо-Преображенського монастиря.

ЗАСНУВАННЯ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ТА ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

Ірина Лобачова,
засідувачка відділу
давньоруської
літератури

Знищенння автономії України було завершено Катериною II. Імператриця маніфестом ліквідувала гетьманство і призначила генерал-губернатором Лівобережної України графа Петра Рум'янцева. Замість полків створено три намісництва: Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське.

Відбулися зміни і в церковному устрої. 27 березня 1785 року створена Новгород-Сіверська і Глухівська єпархія та згідно територіальному розподілу визначено її нові кордони. Новгород-Сіверська єпархія складалась з повітів, які раніше належали Чернігівській: Новгород-Сіверський, Стародубський, Погарський, Мглинський, Сосницький, Суразьський, Новомістський. Глухівський, Кролевецький, Коропський і Конотопський відійшли від Київської.

Новостворену єпархію очолив єпископ Переяславський Іларіон Кондратковський. До міста також переїхали такі церковні діячі як Володимир Сокальський, Мелхіседек Значко-Яворський, Варлаам Шишацький та ін. Архімандрит Спасо-Преображенського монастиря Євстафій Пальмовський був звільнений з пенсією в 500 карбованців на рік, і оселився в Києво-Печерській лаврі.

На час заснування єпархія мала 15 чоловічих та 7 жіночих монастирів. До її складу входили такі монастири: Глухівський Петропавлівський, Гамаліївський Харлампіївський, Батуринський Миколаївський, Максаківський, Глухівський Успенський та ін. До Новгород-Сіверської єпархії відійшло 114, 3020 священнослужителів та 488 приходів.

Внаслідок секуляризації 1786 р. церковної земельної власності у Новгород-Сіверській єпархії 15 монастирів були закриті, залишилось 4, інші переведені на парафіяльні церкви. Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир став кафедральним. Монастирі були розділені на три класи і отримували кошти згідно з їх класом. На Новгород-Сіверську єпархію влада виділяла суму 12405 руб. 70 коп.

Після відкриття єпархії створюється церковний орган управління і суду – духовна консисторія. Із документів Новгород-Сіверської консисторії відомо про життя єпархії. До єпископа Іларіона надходили прохання про будівництво нових церков, просили грамоти на освячення, він вирішував призначення на різні єпархіальні посади, переводи церковних діячів із однієї єпархії в іншу. Аналізуючи джерела, можна зробити висновки про активну діяльність єпархії.

В 1785 році в Спасо-Преображенському монастирі відкривається духовна семінарія, яку очолив відомий вчений-богослов В. Шишацький. 1790 року в ній навчалося 470 учнів, але перевага надавалася дітям священнослужителів. Високоосвічене духовенство із Київської Академії, Чернігівської і Переяславської семінарій були викладачами семінарії. Повний курс складався

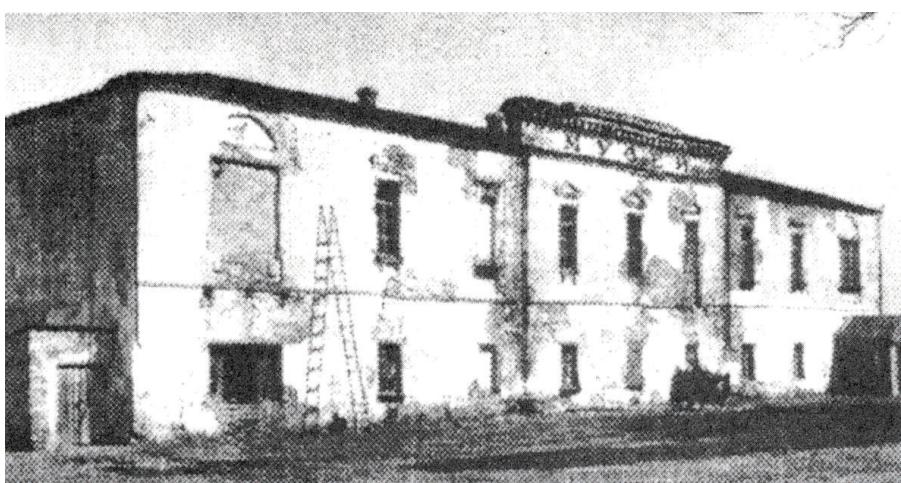
із шести класів. Вивчали граматику, підтику, риторику, ораторське мистецтво, філософію, богослов'я. Семінаристи за вибором могли учити давньогрецьку і французьку мови.

Навчальний рік розпочинався 1 вересня і тривав до початку липня. Учнів часто зараховували і протягом року. За змістом навчальних програм семінарія була загальноосвітнім навчальним закладом. Частину семінаристів забезпечували гуртожитком – бурсою, що призначалася переважно для найбідніших вихованців, сиріт.

Невдовзі семінарія перетворилася на важливий духовно-навчальний заклад Півночі України. Щорічно установа направляла трьох осіб до Єлизаветградської медичної школи, а частина випускників навчалась в училищах закладах Москви, Петербургу, Кронштадту.

Після смерті Катерини II імператор Павло I в 1797 році скасувє Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське намісництва та утворює єдину Малоросійську губернію. Тоді ж була припинена діяльність Новгород-Сіверської єпархії і духовної семінарії.

Незважаючи на недовгий час існування єпархія відіграва важливу роль у церковно-релігійному житті. А Новгород-Сіверська семінарія стала центром поширення релігійної освіти в регіоні.

ЛАМАЮЧИ СТЕРЕОТИПИ, ЗМІНЮЄМО УЯВЛЕННЯ ПРО МУЗЕЙ ТА ЙОГО МІСІЮ В СУСПІЛЬСТВІ

Олена Матюк,
директорка
музею

Чим є для нас музей? Яка його роль та місія у суспільстві як окремої інституції? Яким має бути сучасний музей?

Можливість знайти відповіді на ці питання випала мені під час навчального візиту-семінару, організованого Українським інститутом національної пам'яті та FUNDACJA LIDERZY PRZEMIAN в межах Програми STUDY TOURS TO POLAND. Учасники семінару відвідали музеї Польщі. Метою Програми було дослідження феномену сучасного музею, його ролі та місця в суспільстві як інституції пам'яті. В ході навчальної програми відбулись візити до Музею польських євреїв Polin, Мазовецького музею у Плоцьку, Музею Варшавського повстання, Музею Варшавської Праги, Центру Документації Депортациї мешканців Верхньої Сілезії до СРСР в 1945 році в Радзьонкові, Сілезького Центру Свободи і Солідарності, Музею сілезьських повстань, Музею Глівіцької радіостанції, музею «Дім пам'яті євреїв Верхньої Сілезії».

Полякам вдалося зламати стереотипи «стандартного» музею,

того, який ми звикли, зазвичай, бачити в Україні, зробити музей відкритим для людей. Метою перетворення польських музеїв стала ідентифікація історії польської нації. Спочатку поляки пережили період, коли здавалось, що економічні показники та добробут людей повинні бути на першому місці. Але потім прийшло розуміння, що культура, почуття принадлежності до однієї держави або однієї нації дуже важливі. Державні лідери визначили важливу роль музею як інституції пам'яті. Польща на своєму прикладі показує, що музей не тільки установа для збереження експонатів, але й місце, де відвідувач має змогу доторкнутись до історії в прямому сенсі.

У польських музеях широко застосовується менеджмент і маркетинг, що позитивно впливає на організацію роботи музеїв закладів. До створення виставок залучається психолог, особливо у музеях зі складною історією, оскільки дуже важливо врахувати психологічний вплив музейної експозиції на відвідувача. Широко використовують польські колеги грантові проекти. Кошти від отримання грантів йдуть на оновлення та створення експозицій, виставкову, освітню діяльність, технічне забезпечення музеїв, тощо. Велика увага приділяється інформативному забезпеченню.

Різноманітні буклети, брошури, інформаційні листки, які людина може взяти безкоштовно, допомагають запам'ятати побачене та спонукають до самостійного вивчення тієї чи іншої події. Потрапивши до польських музеїв, не помічаєш, як опиняєшся у тому чи іншому історичному просторі, поринаєш у події, що відображені в експозиції. А величезна кількість мультимедійних засобів дозволяє все це візуалізувати. Метою нового підходу в роботі музеїв є служіння суспільству та його розвитку.

У мазовецькому музеї в Плоцьку серед переліку правителів Мазовецьких знайшла знайоме ім'я – Агафія, княжна Новгород-Сіверська, дружина польського короля Конрада I Мазовецького. Вона була онукою Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича – головного героя «Слова о полку Ігоревім». Разом із чоловіком похована в Плоцькому кафедральному соборі.

Великі чи малі, сучасні, охайні польські музеї покликані ідентифікувати націю, донести до людей важливу роль збереження історії. Музеї користуються попитом, бо відповідають вимогам часу та потребам відвідувачів.

Для себе зрозуміла: у подальшій роботі обов'язково будемо брати за основу досвід польських колег.

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»

Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.

Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Пушкіна, 1

e-mail: slovo@cg.ukrтел.net

Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua

Наклад - 300 примірників. **Замовлення №** 635

Друк: ТОВ «Мега-Мікс», 69000 м. Запоріжжя, вул. Перемоги, 95/43. Тел. (061) 222-73-41(42)

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:

Олена Матюк Олена Радченко

Ніна Авдієнко Ірина Лобачова

Світлана Дубовець Наталія Коврижко

Віталій Шкrebінь

Розповсюджується безкоштовно

Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.